

XVIII əsr Azərbaycan lirikasında bədii təsvir vasitələri

Fidan Əlizadə

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: piriyeva.fidan@inbox.ru

Annotasiya. Azərbaycan realist ədəbiyyatının əsasını qoymuş M.P.Vaqif qoşma və təcnişlərinin təkamülündə aşiq sənəti, folklor ənənələri və klassik ədəbiyyat durur. Məqalədə klassik ədəbi prosesdə özünəməxsus yeri olan qoşma və təcnişlər məcazlar sistemi-təşbih, üstün təşbih daxilində təhlilini tapır. Şair sözünün cilvələnməsində önəmli rolunu olan “bədi” elminə daxil edilmiş mühəs-sənəti ləfzi və mühəssənəti mənəvinin də rolunu böyükdür. Bu baxımdan Molla Pənah Vaqif yaradıcılığını səciyyələndirən “təfriq” sənətinin təhlilində də yer ayrılıb. Molla Pənah Vaqif yaradıcılığının rus-Avropa nəzəriyyəsi əsasında deyil, ümummüsəlman nəzəri sisteminə istinadən öyrənilməsinin əhəmiyyəti vurğulanır.

Açar sözlər: gözəl, qoşma, heca vəzni, məcaz, bəyan, təfriq

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 26.05.2022; qəbul edilib – 05.06.2022

Means of artistic description in the 18th century Azerbaijan lyric poetry

Fidan Alizade

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi. Azerbaijan.

E-mail: piriyeva.fidan@inbox.ru

Abstract. The art of ashug, folklore traditions and classical literature form the basis of the development of qoshmas and tajnis by M.P.Vagif, which laid the foundation for Azerbaijani realistic literature. In the article, couplets and ‘tajnis’es, which have a special place in the classical literary process, are analyzed within the system of metaphors - allusion, superior allusion. "Muhassamati lafzi" and "Muhassamati manavi", included in art science, that has a role in the development of the poet's word, also play a great role. From this point of view, place is also devoted to the analysis of the art of “tafrig” that characterizes Vagif's creativity. It is emphasized here that it is important to study the work of Molla Panah Vagif not on the basis of the Russian-European theory, but with reference to the all-Muslim theoretical system.

Keywords: beautiful, couplet, syllable weight, metaphor, statement, differentiation

Article history: received – 26.05.2022; accepted – 05.06.2022

Giriş / Introduction

XVIII əsr Azərbaycan lirikasının, daha doğrusu şeirimizə lirik sənətkar kimi daxil olmuş Molla Pənah Vaqif yaradıcılığının, onu ədəbiyyatın yüksək zirvəsinə qaldırmış söz tutumunun poetikasının öyrənilməsi bu günün aktual məsələlərindəndir. XVIII əsr poeziyasını olduqca mənalı hesab edən A.Dadaşzadə yazır: “... keçmiş şeirin əsrlərdən bəri cilalanmış, dərinləşmiş ənənələri xalq-aşiq şeiri ilə rastlaşmış, bu iki cərəyan ənənəvi və yenilikçi meyillərin müəyyən müsbət bir sintezinə gətirib çıxarmışdır” [3, s.69].

Əsas hissə / Main Part

Zəngin Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi axarında ədəbi dilimizin yeni mərhələsinin yaradıcısı, Azərbaycan realist ədəbiyyatının əsasını qoymuş Vaqif yeni bir cığırın yaranmasında ilk öncə şifahi xalq ədəbiyyatına və aşiq yaradıcılığına borcludur. Müəllifin yaradıcılığının mahiyyətindən irəli gələn bu fikir, onun ədəbiyyatdakı ikinci missiyasını orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının son böyük klassiki olmasını inkar etmir: “Klassik şeiri və aşiq tərzini üzvi şəkildə öz yaradıcılığında birləşdirən sənətkar Molla Pənah Vaqifdir” [3, s.89]. Çünki o, böyük bir ədəbi məktəbin – Xətai və Füzulinin davamçısı olmaqla yanaşı, Həsənoğlu, Nəsimi və Qazi Bühranəddin kimi anadilli liriklərin şeirlərindəki dil, fikir, obraz, ümumən təfəkkür-düşüncə tərzindən yararlanmış, bu ədəbi mirasın özəllikləri ilə yaradıcılığına müəyyən rəng və zinət qatmışdır. Lakin bütün bunlar Vaqifi öz səy və istedadı ilə şeirə, sənətə təkrar olunmaz Vaqifsayağı tərəvət və yenilik gətirməkdən məhrum etməmişdir. Klassik ədəbiyyatın son nöqtəsi və yeni başlanğıc, hətta hər iki ədəbiyyatın qovuşma məqamları da, şairin adına bağlıdır. Vaqif irsini akademik İsa Həbibbəyli aşağıdakı şəkildə dəyərləndirir: “... şeirləri yaşadığı dövrün milli məişətinin və mənəvi mühitinin poetik güzgüsüdür” [2, s.4]. Şairin yaradıcılığı zaman və onun tələblərinə də bağlıdır. Bu başlanğıc ilk öncə xalq-aşiq şeirinin geniş vüsət alması və eyni zamanda bu dövəmdə xalq-aşiq şeirimizin klassik ədəbiyyatla qovuşması üçün yaradılmış olan şəraitdə özünü göstərir. O, əruz vəznində yazılmış şeirlərinə xalq yaradıcılığının hikmət dolu sadəliyini və Vaqif şeir dilinin şirinliyini gətirdiyi kimi, qoşma və təcnislərinə də klassik ədəbiyyatın ab-havasını, islam dəyərlərini və terminləri qatqılamış, realist ədəbiyyat bucağından şairanə düzənə salmışdır. Mənbələrdə “M.P.Vaqifin qoşmaları klassik ədəbi prosesdə özünəməxsus yer tutur. Bu qoşmalar folklorla və klassik şeirə söykənir. ... Vaqifin qoşmalarının poetik təkamülündə aşiq sənəti, folklor ənənələri, klassik ədəbiyyat ehtiva olunmuşdur” [4], – kimi də səciyyələndirilir. Bu vəhdət şair sözünün təqdim poetikasına da təsirini göstərir.

Əksər tədqiqatların nəticəsi kimi qeyd edə bilərik ki, Vaqifin klassik şərq romantizminin poetikasını və janr sistemini daha dərinləndirən sarsıda bilməsi və bununla Azərbaycan ədəbiyyatının gələcək istiqamətini müəyyənləşdirməsi onun nikbinliyi ilə də əlaqələndirilir.

Vaqif irsini öyrənən alimlərimiz, bir daha qeyd edək ki, onun yaradıcılığının hər iki istiqamətinə dəyər vermişlər. Çünki bu iki istiqamətin arxasında, zamanın tələbinə uyğun olaraq şairin heca vəznində yazdığı şeirlər ön planda olmaq şərtilə, bütövlükdə Vaqif irsi, onun söz dünyasının mahiyyəti durur. Etiraf etməliyik ki, şairin yaradıcılığı ilə bağlı təzadlı fikirlər də az deyil.

Şair yaradıcılığının bu iki istiqaməti “Molla Pənah Vaqif irsi xalq yaradıcılığı ilə klassik irsin qovşağında” kitabında təhlilini tapıb [5].

Bu iki ədəbi istiqamətin qovuşması heca vəzninə üstünlük verməklə, aşağıdakı şəkildə elmi təhlilini tapıb:

1. “... Vaqif və onun ətrafında birləşən şairlər öz sənət şirəsini xalq ədəbiyyatından alır, ... real varlığı tərənnüm edən şeirlər yazırdılar” [1, s.2].

2. Vaqifin qəzəl, müxəmməs, müstəzad və rübailəri istər məzmunu, istərsə də təqdim poetikası baxımından dövrünün şairlərindən heç də kölgədə qalmamışdı. Sadəcə reallıq vurğunu olan şair ədəbiyyatının doğma vəznə hecaya önəm verdi: “... (o) bu vəznə yazdığı qoşmalarla xalqın ürəyinə nüfuz etdi, poeziyanı xalq ədəbiyyatına yaxınlaşdırdı...” [1, s.2]

3. “... Vaqif yaradıcılığının yeni ideya-bədii xüsusiyyətləri birinci növbədə onun qoşma və təcnislərində özünü göstərir. ... Vaqifin xalq şeiri ilə aşiq yaradıcılığı ruhunda yazdığı qoşma və təcnislərini **klassik ədəbi ənənələrdən tamamilə təcrid etmək səhv olardı**. Bu əsərlər də bəzi ideya motivləri və bədii surətləri ilə klassik ədəbi ənənələrə bağlıdır” [16, s.14].

Araşdırmalar zamanı “M.P.Vaqifin şeirlərində bədii təsvir vasitələri” adlı məqalə ilə tanış olduq. Məqalənin məğzini XVIII əsr poeziyasının zirvəsində duran Vaqif və onun sözünün təqdim poetikası təşkil edirdi. Müəllif şagirdlərin idrak fəaliyyətini, estetik zövqünü inkişaf etdirməkdə poetika və sənətkarlıq məsələlərinin əhəmiyyətini vurğulayır: “... Lirik poeziyanın tədrisində şeirin bədii və poetik xüsusiyyətlərinin, xüsusilə bədii təsvir vasitələrinin öyrənilməsi vacib məsələlərdəndir” [8, s.3].

Ə.Fərzəli epitet, təşbih, metafora, təcəssüm, iyham kimi bədii ifadə vasitələrindən söz açır, şairin yaradıcılığının rus-Avropa və ya Şərqi-Qərbi nəzəri sisteminin bədii ifadə vasitələri üstündə təhlil edildiyini vurğulayır.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kitablarında ana dilimiz və onun əhəmiyyəti önəmli yerini alıb: “... XIV əsrdə Nəsiminin dili, XVI əsrdə Xətai, Həbibli ilə Füzulinin dili, XIX-XX əsrlərdə M.F.Axundov, Zakir, C.Məmmədquluzadə, Sabir, Cavid, Hadi, Cabbarlının, Səməd Vurğunun dili parlamiş və yüksəlmiş, dünya dilləri arasında hörmətli mövqə qazanmışdır” [15, s.112]. Belə bir dilin poetik incəliklərinin, o cümlədən Vaqif sözünün Avropa terminləri ilə dəyərləndirilməsi özünü doğrultmaz: “Avropa terminologiyası ilə orta yüzilliklər Azərbaycan ədəbiyyatını incələmək və onun düzənini bütövlükdə ortaya qoymaq mümkün deyil” [12, s.12]. Milli ədəbiyyatların istər tarixi-mədəni inkişaf yolları, istər ədəbi növləri, istərsə də bədii-üslubi ifadə üsulları və poetik quruluşunun özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Bu da nəticə etibarilə Vaqif yaradıcılığının iki ədəbi sintezin qovşağından dəyərləndirilməsini ön plana çəkir. Onu da qeyd edək ki, əsasən 50-60-cı illərdə yazılmış nəzəriyyə kitablarında rus-Avropa nəzəri sisteminə, bədii ifadə vasitələrinə önəm verilib. Bu, bir tərəfdən zamanın təsir və təzyiqinə bağlı bir məsələdirsə, digər tərəfdən isə orta əsrlərə aid humanitar elmlər, sənət və ədəbiyyatşünaslığın öz ruhundan, öz nəzəri və tarixi köklərindən uzaq düşməsindən irəli gəlir.

Xalq dilinin tükənməz sərvətlərinə söykənən Vaqif qoşmaları, təcnisləri, əsasən, məzmunu aydınlıq gətirən bədii ifadə vasitələri üstündə nəzmləşdirilib. Bu da şairin bütövlükdə həyatı, Adəm övladını təxəyyüllər üstündə deyil, həyatdan ilham alaraq vəsfəndən irəli gəlir.

Fikir, xəyal, surət və hisslərin ən qüvvətli, eyni zamanda sadə və aydın şəkildə ifadəsi təşbihlə reallaşır. Demək olar ki, xalq yaradıcılığının örnəkləri bu bədii ifadə vasitəsi üstündə düzənlənib. Təşbih Vaqif yaradıcılığının başlıca bədii ifadə vasitələrindəndir. Bənzətmə yolu ilə şairin yaratmış olduğu portretləri rəssamlıq sənətinə bərabər tutan S.Mümtaz yazırdı: “Hələ Vaqif şair olmaqdan başqa bir də mahir rəssamdır” [7, s.14].

*Zülfləri sünbüldür, yanağı lalə
Baxışı tən edir vəhşi qəzələ
Gözləri məstanə, ağzı piyalə,
Gərdəni minadır mənim sevdiyim.* [17, s.58]

Şair gözəl saydığı hər şeyi təbiətin, həyatın reallıqları ilə müqayisə edir:

*İxtilatı şirin, sözü məzəli,
Ellər yaraşığı, ölkə gözəli...* [17, s.1]

*Bir mina gərdənli, gül üzli yarın
Hər axşam, hər səhər yanağından öp...* [17, s.83]

Və ya:

*Boyun sərvü-cənnət, gülşənə zinət,
Qaşın maddi ayət, qabağın taət...* [14, s.129]

Gətirilən nümunələrə əsasən qeyd edə bilərik ki, M.P.Vaqif qoşmalarında oxşayan və oxşadılan predmetlər arasında heç bir bənzətmə sifəti qeyd olunmayan “mütləq” (aydın) təşbih növündən daha geniş istifadə edilir.

Vaqif bəzən gözəlini arzu etdiyi sifətlərlə görmək istədiyindən mütəşabeh tərəfi öz seçiminə görə işlədir və qiyaşlanmanı bu baxımdan apararaq, gözəlliyə – real gözəlliyə adab normaları daxilindəki arzu-istəklərini də qatqılayır:

*Boyu mina gərək, sinəsi mərmər,
Bəyaz ola gül əndami sərasər.
Əlində al həna, zülfündə ənbər
Başında gözündə sürmə gərəkdir. [17, s.110]*

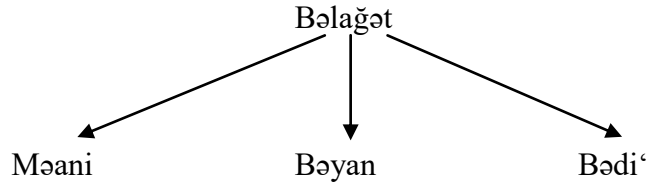
*Və ya: ... Təmizlikdə ola meylü həvəsi,
Olmaya aşıqə nazü qəmzəsi,
Gül tək qoxuya nitqü nəfəsi,
Zülfü ya bənövşə, ya səmən gərək.*

*... Növrəsində, on dörd, on beş yaşında,
Eyb olmaya kipriyində, qaşında,
Həyası üzündə, əqli başında,
Qulluqda, söhbətdə müstəhsən gərək. [18, s.37]*

“Ədəbiyyat nəzəriyyəsi” və “Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti” kitablarında bədii ifadə vasitələrinin bir qismi, o cümlədən təşbih, məcazın növü kimi verilir: “Məcaz – söz və ya ifadələrin başqa, qeyri-müstəqim mənada işlədilməsi yolu ilə yaradılan bədii ifadədir. ... Məcəzlar əsas etibarilə iki yerə bölünür. Bunlardan biri – sadə məcəzlərdir ki, buraya təşbih və epitetlər daxildir. İkincisi isə mürəkkəb məcəzlərdir ki, buraya istiarə, kinayə, mübaliğə və s. daxildir” [7, s.111].

Divan ədəbiyyatının nəzəri sistemində isə yuxarıda qeyd etdiyimiz bədii ifadə vasitələri “bəyan” elmi daxilində yerini alıb.

“Bəyan” elmi orta əsr mənbələrinin çoxunda bədii poetik kateqoriyalar haqqında təlim kimi qiymətləndirilmiş və bəlağətin əsas mərhələlərindən biri hesab edilir [13, s.123]. Məcaz, istiarə, təşbih, kinayə kimi təməl ifadə vasitələri klassik ədəbiyyatda “bəyan” daxilində, söz sənətinin ləfzi və mənəvi gözəllikləri isə bədi‘ elmi altında öyrənilir [13, s.124].

Bəyan: təşbih, istiarə, məcaz, kinayə.

Bəzi məqalələrdə, xüsusilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kitablarında Vaqifin məhəbbət şeirinin əsas səciyyəvi tərəfi kimi gözəllik və gözəlliyin vəsfi məsələsi ön plana çəkilir. Bu da Vaqif yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. Ədəbiyyatda bu məsələ ilə bağlı belə bir fikir də yer alıb: “Bu cəhət hətta sonralar aşıq yaradıcılığında Vaqif gözəlləməsi havasının yaranmasına səbəb olmuşdur. ... Onun arzuladığı, bəyəndiyi gözəl, cismani və mənəvi gözəllikləri özündə birləşdirən Azərbaycan qızlarıdır” [9, s.649].

Və ya: “Vaqif qoşmalarının mühüm hissəsini gözəlin təsvirinə həsr etmişdir. Bu əsərlərdə təsvir olunan “sərv qəddli”, “minaboylu”, “zülfü ənbər”, “şəkər göftarlı” gözəllər, eyni zamanda... şairin ruhunu oxşayan real insanlardır” [10, s.611].

M.P.Vaqif yaradıcılığında gözəlin vəsfi müxtəlif şəkillərdə özünü göstərir:

1. Şairin gözələ, yəni “gözəl” ifadəsinə xitabən yazdığı şeir:

*Gözəl, Vaqif qulun, gözəl Heydərin
Gözəl yetiş dadə, gözəl Alı sən. [18, s.130]*

2. “Gözəl” sözünü müxtəlif məntiqi vurğularla işlətməklə:

*Hər yetən **gözəl gözəl** demərəm,
Gözəldə bir qeyri əlamət olur...* [18, s.107]

Və ya:

*Həqdir, **gözəl** çoxdur cahan içində,
Gözəldə bir nazü qəmzə gərəkdir...* [18, s.110]

Hər iki nümunədə “gözəl” sözünün altında toplanmış zahiri və batini yönləri qeyd edən şair, eyni zamanda özünün arzu etdiyi sifətlərin olmasını da vurğulayaraq həm o sözə bütövlük, həm də şair qəlbinə bir rahatlıq gətirir.

3. Milli gözəli daxili və zahiri gözəlliyin vəhdəti bucağından şeirinə gətirməklə:

*Ey üzü gül, qəddi tuba Safiyə,
Həsrətindən mən sevdəyə dönmüşəm...* [18, s.48]

Və ya: ... *Gül bədənin heç görməsin yamanı,
Lütf eylə Vaqifi-şeydayə, Pəri!* [18, s.46]

“Safiyə” və “Pəri” kimi obrazların şairin şeirinə gətirilməsi onların gözəllik təcəssümü olmasından öncə mənəvi paklıqlarına, mənəvi gözəlliklərinə, ən əsası milliliyinə bağlıdır.

4. Vaqifin, gözəlin milli mənsubiyyətini bildirmək üçün müraciət etdiyi adlar belə təsadüfi deyil, – yazır M.Quliyeva. O, islam tarixində öz paklığı, gözəlliyi, ümumən adabı ilə seçilən qadın obrazlarıdır. Tarixin yaddaşında müqəddəslikləri ilə həkk olunan obrazları şeirinə gətirən Vaqif, onların üzərinə yəmin etməklə sevgisini müxatiblərinə əminliklə bildirir:

*Ol Xədicə haqqı, Səkinə haqqı,
Xeyrənnisə haqqı, Əminə haqqı,
Kə'bə, Məkkə haqqı, Mədinə haqqı,
Dərdin bu Vaqifi aldı sevdiyim!* [18, s.46]

Klassik ədəbiyyatda ən çox işlənən bədii ifadə vasitələrindən biri “təfriq” sənətidir. Adından da bəlli olduğu kimi, fərqləndirmək deməkdir. Bu sənətin əsas məqsədi təsvir edilən obrazların özünəməxsus xüsusiyyətlərini bir-birindən ayırd etmək və oxucunun diqqətini həmin fərqli cəhətlərə yönəltməklə bədii duyğu yaratmaqdır [13, s.289]. Vaqif qoşmalarında bu poetik vasitənin istifadəsi təsadüfi deyil. Şair gözəlliyi və gözəlini nəzər-diqqəti cəlb edəcək şəkildə göstərmək istəyir:

*Sərxoş durub mina boylu sağıdan,
Yaralıdır qəmzəsi ol yağıdan.
Zülfü ənbər – ağı başdan dağıdan,
Nə sözü var kamalına Vaqifin.* [17, s.75]

Növbəti nümunədə şair gözəli üz cizgiləri baxımından təfriqləndirir:

*Sənin təkisi siyah telli, gül üzli,
Bu cümlə cahanda mən görməmişəm.
Ağzı nazik, qaşları uzun, qəddi düz,
Bir belə qabağı gen görməmişəm.* [17, s.53]

Ağzı	→	nazik
qaşı	→	uzun
qəddi	→	düz

“Bir cavan təzədən gəlib ərsəyə” misralı qoşmasında məhşər hekayətini müşkül sayan Vaqif, Həzrəti-Rəsuldan imdad diləyir və özünü onun qulamı kimi təfriqləndirir:

*Məhşər hekayəti müşkül hekayət,
Ya Həzrəti-Rəsul, eylə inayət,
Vaqifəm – qulami-şahi-vilayət
Eylə mənə bir imdadı Məhəmməd. [17, s.11]*

Tədqiqatlarda Vaqif yaradıcılığına, xüsusilə gözəlliyin tərənnümü məsələsinə Xəyyam–Məhsəti və bu kimi şairlərin ədəbi fikrinin təsirindən çox Qarabağ ədəbi mühitinin güclü təsirindən bəhs edilir: “Azərbaycanın ən səfali guşələrindən olan Qarabağ poetik hissləri, coşduran təbiəti, geniş qəlbli adamları, mina gərdənli gözəlləri Vaqifin aydın və orijinal xüsusiyyətlərinə malik baxışının əsas mənbəyi olmuşdur. Hətta qoşmalarında Qarabağın vilayətlərini “tubiyi cənnət” kimi müraciət etdiyi müxatibinə peşkəş belə edir:

*Eşqin salır canımıza bir atəş,
Zülfün kimi halımızdır müşəvvəs,
Ey tubiyi-cənnət, sənədir peşkəş,
Qarabağın hər nə vilayəti var. [18, s.85]*

Molla Pənah Vaqif yaradıcılığında təşbihin “üstünlük” növü (təfzil) öz geniş istifadəsini tapıb. Bu, şairin öz gözəlinə olan böyük sevgidən gəlir:

*Nə gözəl yaraşıb al yanağına,
Nazikdir, dəyməsin əl yanağına,
Zülfü buxağına, gül yanağına,
Nə bənövşə bənzər, nə lalə, Yetər!” [11, s.3]*

Və ya: *Ləblərin süsəndən, güldən əladır,
Seyr ilə gülşəndən, güldən əladır.
Tamam ağ bədənin güldən əladır,
Qamətindir sənubərdən bala, qız. [18, s.129]*

“Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” kitabında M.P.Vaqiflə bağlı qeyd edilən bir fikir nəzərimizi cəlb etdi: “Ədəbiyyatda formalizm və sxolastika o qədər güclü idi ki, hər sənətkar bu təsirdən asanlıqla özünü xilas edə bilmirdi. Hətta Vaqif kimi görkəmli realist də təkcə klassik şeir formalarında yazdığı əsərlərində deyil, bəzi qoşmalarında belə, formal sənət yolundan tamamilə uzaqlaşma bilməmişdir” [6, s.152]. Söhbət Vaqifin beş bənddən ibarət olan və 43 dəfə “gözəl” sözünün işləndiyi gözəlləməsindən gedir:

*Gözəl boylu, gözəl xoylu, gözəl yar,
Nə gözəlsən, geyinibsən alı sən.
Gözəl gözün hər bir qıya baxanda,
Gözəl canı gözəl təndən alırsan.*

*Gözəl qamət, gözəl gərdən, gözəl üz,
Gözəl olmaz sən tək, olsa, gözəl yüz.*

*Gözəl canı munca yetər, gözəl üz,
Gözəl deyil, etmə, gözəl, alı sən.*

*Gözəl durub, gözəl gəzib, gözəl bax,
Gözəl, kəlbəm, sal boynuna gözəl bağ.
Gözəl, seyri kəşt eləyib gözəl bağ,
Gözəl, dər budaqdan gözəl alı sən.*

*Gözəl saqi, gözəl tutub, gözəl kəs,
Gözəl doğra kəbab bağrım, gözəl kəs,
Gözəl canan, gözəl adam, gözəl kəs
Bir gözəl kimsənin gözəl alısan.*

*Gözəl qapındadır, gözəl hey dərin,
Gözəl sev demişəm, gözəl hey, dərin,
Gözəl, Vaqif qulun, gözəl Heydərin
Gözəl yetiş dadə, gözəl Alı sən. [17, s.130]*

Bu gözəlləmə “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” kitabından fərqli olaraq, tanınmış alim A.Da-daşzadə tərəfindən “XVIII əsr Azərbaycan lirikası” monoqrafiyasında “bələğət” elminin bədiiyyə-ti baxımından incələnilib: “Alim təkrirlə yanaşı, bir sıra hərflərin (“g, l, y, z”) təkrarı nəticəsində “touzi” sənətinin işlədildiyini də qeyd edir” [3].

Nəticə / Conclusion

Bütün bunlardan belə qənaətə gəlirik ki, Vaqif irsinin poetikası, yəni təkcə qəzəl, müxəmməs və s. deyil, qoşma və təcnisləri də klassik Şərq nəzəri sistemi üstündə təhlilini tapmalıdır. Çünki onun yaradıcılığı ədəbiyyatın iki qovşağının mehvəridir. Divan ədəbiyyatının poetikası baxımından öyrənilən bu irs, həm klassik ədəbiyyatın şifahi xalq ədəbiyyatına gətirdiyi yenilikləri, həm də şifahi xalq ədəbiyyatından klassika ədəbiyyatda bəhrələnmənin incə məqamlarını vəhdət şəklində işıqlandırmaq imkanı yaradacaq.

Akademik İsa Həbibbəyli yazır: “Molla Pənah Vaqifin yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatında Məhəmməd Füzuli ilə Mirzə Fətəli Axundzadə arasında fərqli bir sənət zirvəsidir” [2, s.4]. Bu fərqlilik özünü şair sözünün təqdim poetikasında da göstərir.

Ədəbiyyat / References

1. Abbas Zamanov, Həmid Məmmədzadə. Vaqif gözəllik və həqiqət şairidir. “Ədəbiyyat və incəsənət”, 1977, 9 oktyabr.
2. Akademik İsa Həbibbəyli. Molla Pənah olan Vaqif. Bakı: Elm və təhsil, 2021.
3. Araz Dadaşzadə. XVIII əsr Azərbaycan lirikası. Məqalələr. Bakı: Təhsil, 2017.
4. Azərbaycan şeirində qoşma janrının poetikası (M.P.Vaqifin yaradıcılığı əsasında). Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Bakı, 2022.
5. Molla Pənah Vaqif irsi xalq yaradıcılığı ilə klassik poeziyanın qovşağında. Bakı: Elm və təhsil, 2018.
6. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı: ADTPƏN, 1963.
7. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti. Tərtibçi: Ə.M.Mirəhmədov. Bakı: Maarif, 1973.
8. Ələmdar Fərzəli. M.P.Vaqifin şeirlərində bədii təsvir vasitələri. “Azərbaycan müəllimi”, 1980, 23 yanvar.
9. Əlyar Səfərli, Xəlil Yusifli. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Ozan, 2008.

10. Həmid Araslı. Azərbaycan ədəbiyyatı. Tarixi və problemləri (Seçilmiş əsərləri). Bir cildə. Bakı: Gənclik, 1998.
11. M.Abbasov. M.P.Vaqif lirikasının bəzi xüsusiyyətləri. “Ədəbiyyat və incəsənət”. 13 iyul 1968.
12. M.Quliyeva. Azərbaycan ədəbiyyatı ərəb-müsəlman nəzəriyyəsi kontekstində. Bakı: Elm və təhsil, 2017.
13. M.Quliyeva. Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları. Bakı: Maarif, 2010.
14. M.P.Vaqif. Əsərləri. Bakı: ADN, 1960.
15. M.Rəfilı. Ədəbiyyat nəzəriyyəsinə giriş. Bakı: API-nin nəşriyyatı, 1958.
16. Mirzəgə Quluzadə. Vaqif və klassik ənənələr. “Azərbaycan müəllimi”, 1968, № 9.
17. Molla Pənah Vaqif. Əsərləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, 1957.
18. Molla Pənah Vaqif. Əsərləri. Bakı: Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, 1967.

Средства художественного описания в Азербайджанской лирике XVIII века

Фидан Ализаде

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: piriyeva.fidan@inbox.ru

Резюме. Искусство любви, фольклорные традиции и классическая литература находятся в эволюции куплетов и сочинений М.П.Вагифа, положивших начало азербайджанской реалистической литературе.

В статье анализируются куплеты и сравнения, занимающие особое место в классическом литературном процессе, в системе метафор – аллюзии, превосходной аллюзии. «Мухассамати лафзи» и «Мухассамати маневи», включенные в науку об искусстве, которые играют роль в преобразовании слова поэта, также играют большую роль. С этой точки зрения в статье также анализируется искусство «тафриг», характеризующее творчество Вагифа. Подчеркивается важность изучения творчества Моллы Панаха Вагифа не на основе русско-европейской теории, а применительно к общемусульманской теоретической системе.

Ключевые слова: прекрасное, “гошма”, слоговый вес, метафора, высказывание, дифференциация